

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ДІВЧАТ ПРО СЕБЕ ТА ОСОБИСТІТЬ ПРОСТИТУТКИ

УДК 159.9:34.01

БОНДАРЕНКО Л.О.

старший викладач кафедри соціології та
психології ХНУВС, м. Харків

Автор досліджує особливості соціально-психологічних уявлень неповнолітніх дівчат про себе і про особистості проститутки. У якості досліджуваних виступили дівчата 14-17 років. Виявлено відмінності соціально-психологічних уявлень про себе і особистість проститутки у школярок, вихованок інтернатів та у дівчат, які були зайняті в сфері секс-індустрії

Ключові слова: *вихованки інтернату, особистість, проституція, секс-індустрія, соціально-психологічні уявлення, школярки.*

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ДЕВУШЕК О СЕБЕ И О ЛИЧНОСТИ ПРОСТИТУТКИ

Автор исследует особенности социально-психологических представлений несовершеннолетних девушек о себе и о личности проститутки. В качестве испытуемых выступили девушки 14-17 лет. Выявлены различия социально-психологических представлений о себе и личности проститутки у школьниц, воспитанниц интернатов и у девушек, которые были заняты в сфере секс-индустрии.

Ключевые слова: *воспитанницы интерната, личность, проституция, секс-индустрия, социально-психологические представления, школьницы.*

Актуальність. Трансформаційні процеси, які відбуваються після розпаду Радянського Союзу, торкнулися всіх аспектів суспільного життя. Разом з демократією в Україні з'явилися економічна криза, політична нестабільність, різке збіднення значної частини населення, втрата ціннісних орієнтирів у культурі, недоліки в стратегічних питаннях освіти і виховання. Все це впливає на моральне виховання і духовний стан молодого покоління. Все більшого поширення набувають такі явища як наркоманія, токсикоманія, алкоголізм, а також проституція.

За умови динамічних змін суспільного життя уявлення особистості про соціальний світ мають принципове значення для регулювання поведінки. Соціальні уявлення, на думку С. Московічі, – це «універсальний соціально-психологічний феномен, що включає всі форми пізнання», що поєднує «ідеї, думки, образи і знання, якими спільно користуються члени колективу (спільноти)». Морозова І.Ю. зазначає, що зміст соціальних уявлень дозволяє зрозуміти, як співвідносять-

ся знання про світ із змінами в ньому. Соціальні уявлення трансформуються з плином часу, мають свою специфіку формування у суб'єктів різних вікових категорій. Немає сумнівів стосовно того, що соціальні уявлення будуть суттєво відрізнятися у молодшого школяра, підлітка, людини юнацького та зрілого віку. Їх уявлення матимуть різний рівень сталості. Особливо важливим етапом життя особистості, на якому відбувається самовизначення та оформлення більш-менш сталого світогляду, є юність [1].

У 2006 році в Україні за даними досліджень Міжнародного Альянсу з ВІЛ/СНІД адекватна оцінка загальної кількості секс - робітниць, за узгодженим рішенням експертів, знаходилась в інтервалі 110-250 тисяч осіб [7].

Сьогодні в країні майже неможливо встановити реальну кількість осіб, що займаються проституцією, оскільки офіційні дані відображають лише кількість стягнень, які були накладені за подібне адміністративне правопорушення.

А.К. Конанихіна у своїй роботі дійшла висновку, що толерантність до проституції у дітей, підлітків та осіб молодого віку впливають фактори середовища (релігія, етнокультурні традиції, економічний добробут, житлово-побутові умови тощо), внутрісімейні (умови та стилі виховання, психологічна обстановка в сім'ї тощо), медико-біологічні (стать, вік, час статевого дозрівання, психічний статус тощо) і інформаційні фактори (рівень і джерело знань про інфекції, що передаються статевим шляхом), що пояснює складну біо-соціальну природу проституції та безуспішність репресивних заходів, спрямованих на її знищення [4].

Багато досліджень показують, що такі поведінкові девіації як рання сексуальна активність, комерційний секс, одностатеві зв'язки спостерігаються все частіше в середовищі старших школярок. Більш того, ці феномени нерідко значно впливають на референцію формування особистості, багато в чому порушуючи процеси соціалізації, професійного вибору, формування традиційних сімейних моделей. Залученість до проституції значних субпопуляцій дівчат старшого шкільного віку виводить її на рівень однієї з ключових теоретичних і прикладних проблем сучасної психології [8].

Дефіцит позитивного впливу на молоде покоління призводить до того, що в його представників домінуючими почуттями стають тривога, агресія, соціальна пасивність, страх. Це, звісно, сприяє формуванню девіантних цінностей, порушенню або ігноруванню значною частиною людей норм права й моралі. Підлітковий вік є періодом посиленого формування

моральних почуттів. Завдяки їм засвоєні підлітками норми поведінки стають ефективним керівництвом до дії. Проте, в поведінці підлітків не завжди поєднуються слова, почуття і справи. Деякі підлітки не усвідомлюють зв'язку між відомими їм загальними нормами і власною поведінкою в тій чи іншій конкретній ситуації. Знаючи ці норми, деякі підлітки часом залишаються байдужими до порушень дисципліни, грубоств своїх ровесників, до горя, переживань інших, самі виявляють злість, агресивність тощо.

Перехідний вік потрібно розглядати не як психологічну трансформацію, зумовлену статевим дозріванням, а як культурний процес входження дитини в соціальне життя дорослого. Отже, причини девіантної поведінки старшокласників слід шукати в порушеннях процесу їх соціалізації, основне значення якого полягає в тому, що поведінка індивіда як нормальна, так і як та, що відхиляється, є наслідком навчання соціальної поведінки, продуктом взаємодії соціальних, культурних і психологічних характеристик.

Л.Д. Єрохіна в питанні про дитячу проституцію і її комерційну експлуатацію займає чітку позицію - дитяча проституція є кричущим насильством над людиною і неприпустимою формою дитячої праці. У разі дорослої проституції можливим є допустити відмінність між добровільним вибором проституції як форми роботи і проституцією за примусом. У разі дитячої проституції будь-яка її форма повинна бути визначена як примусова, і її цілі повинні бути чітко зрозумілі як суспільством, так і структурами влади, покликаними запобігати і боротися з проституцією. На відміну від дорослої проституції, дитяча проституція має більш серйозні наслідки для життя і здоров'я її жертв.

Залежно від способу входження в проституцію, змісту та умов роботи, її можна представити в межах від соціальної комфортності до повного рабства і позбавлення будь-яких людських прав. На жаль, звіти про проституцію не входять до офіційної статистики. Деяку інформацію про факти проституції можна знайти в місцевій пресі, причому вона, звичай, недостатньо повна. Справа в тому, що, по-перше, вся місцева секс - індустрія перебуває під контролем кримінальних структур і часом правоохоронних органів, які з цілком зрозумілих причин не йдуть на контакти з пресою. По-друге, частина жінок настільки добре конспірує своє заняття, що про них нічого не відомо. Наприклад, прихованою проституцією займаються заміжні жінки або жінки з певним соціальним статусом (вчителя, інженери, студентки і навіть працівниці

міліції). Заняття проституцією для них - вид додаткового заробітку до мізерної зарплатні чи стипендії. Зазвичай ніхто з родичів, знайомих, товаришів по службі не знає про це. Потрете, увага, як правило, приділяється жіночій проституції, а найстрашніший вид проституції - дитяча проституція залишається за межами уваги преси та органів правосуддя [3].

Характерними особливостями проституції неповнолітніх є: неусвідомленість своїх вчинків, відсутність усвідомлення загрози криміналізації своєї поведінки і способу життя; неусвідомленість наслідків своєї поведінки для фізіологічного, психічного і духовного здоров'я; правовий нігілізм, який пов'язаний з асоціальним оточенням; підвищений рівень тривожності у неповнолітніх дівчат - проституюток; сексуальні контакти у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння [10].

В силу омолодження проституції даний напрямок досліджень видається актуальним і доцільним.

Соціальні уявлення є елементом духовного життя суспільства, що відображає особливості соціальних відносин його носія. У дослідницькому плані дане поняття орієнтує на аналіз зв'язку соціальних уявлень і соціальної поведінки. Соціальні уявлення – основний елемент групової свідомості. В них подається ставлення певної групи до того чи іншого об'єкта. Тому соціальне уявлення відбиває не індивідуальну думку людини, а її думку як члена групи, культури. На думку С. Московічі соціально- психологічні уявлення виступають основними регуляторами поведінки людини і функціонування суспільства в цілому [6]. Він зазначає, що соціальні уявлення завжди мають свій об'єкт, це завжди уявлення про щось. Соціальний об'єкт може стати об'єктом подання, якщо володіє декількома характеристиками. Об'єкт повинен бути абстрактним і повинен бути представлений в комунікаціях. Нарешті, група, в якій складається соціальне уявлення про об'єкт, повинна мати досвід взаємодії з ним. С.Московічі відзначає, що соціальні уявлення базуються не на об'єктах, а на комунікаціях з приводу цих об'єктів і подій, тому вони спочатку стають загальними для членів групи і лише потім засвоюються індивідами [2; 5].

Соціальні уявлення як елементи суспільної свідомості, в яких на рівні здорового глузду взаємодіють різні ідеологічні погляди, переконання, знання, в сукупності складають і пояснюють соціальну реальність. На думку Т. П. Ємельянової, найбільш значущою функцією соціальних уявлень є пізнання. Соціальні уявлення забезпечують опис, класифікацію і пояснення соціальної реальності, яка сприймається люди-

ною крізь призму власних бажань та інтересів. Інша функція полягає в адаптації соціальних фактів, явищ політичного, наукового плану до вже сформованих, раніше існуючих поглядів, думок і оцінок. Ще однією функцією соціальних уявлень є опосередкування, регуляція поведінки.

Вивчення соціальних уявлень є свого роду спостереженням за тим, як цінності, соціальні правила і культурні патерни осмислюються суб'єктом і визначають його поведінку.

Молодь дуже чутлива до подій, які відбуваються в соціумі. Суспільство, завдяки своїм різноманітним інститутам (сім'я, освітні установи, масові комунікації тощо) впливає, створює умови для формування та розвитку молоді. Соціальні особливості молоді визначаються специфічною позицією, яку вона займає в процесі відтворення соціальної структури, а також здатністю не тільки наслідувати, а й перетворювати сформовані суспільні стосунки. Молодь є самостійною громадською силою, яка має власні схильності та інтереси, свої погляди на життя і власне майбутнє. Все це обумовлює різноманітність і неоднозначність в адаптації молоді до її самовизначення, у плануванні власного майбутнього, і як наслідок високу ймовірність виникнення проблем [11].

У вітчизняній соціальній психології соціальні уявлення вивчалися в роботах, присвячених різним аспектам. Наприклад, загальному аналізу концепції соціальних уявлень (О. І. Донцов, Т. П. Ємельянова, 1987), національного менталітету (К.О. Абульханова-Славська, 2000; Т.В. Бобришева, 1996; А.Я. Варга, 1996), моральним і політичним уявленням (О.М. Скнар, 2005:), уявленням студентів-психологів про майбутню професію (К.О. Міхно, 2009), уявленням про правду та брехню (В.В. Знаков, 1997), уявленням про порядність, щастя (І.А. Джідар'ян, 1997), уявленням про усвідомлювані та неусвідомлювані аспекти життєвого шляху особистості (Т. М. Березіна, 1997), уявленням про здоров'я (Ф. Р. Філатов, 2001), організаційну культуру (Н.Ю. Білоусова, 1998; С.О. Ліпатов, 1999), уявленням про сімейні міфи (О.А. Нестеров, 2004), гендерним уявленням (Г.В. Гритчук, 2008) та ін.

У раніше проведеному нами дослідженні складових соціальних уявлень дівчат 15-17 років стосовно проституції за методикою проективного твору було виявлено достовірні розбіжності за наступними категоріями: «легкий заробіток» між групою школярів та ученицями професійно-технічного училища; «сім'я» між групою школярів та ученицями професійно-технічного училища; «відсутність освіти» між

групою школярок та дівчатами з інтернату; «безробіття» між групою школярок та ученицями професійно-технічного училища та між групою школярок та дівчатами з інтернату; «особистісні проблеми» між групою школярок та ученицями професійно-технічного училища та між групою школярок та дівчатами з інтернату; «примусення до занять проституцією» між всіма групами досліджуваних; «хвороби» між групою школярок та ученицями професійно-технічного училища; «вагітність» між групою школярок та ученицями професійно-технічного училища; «осуд» між дівчатами з інтернату та ученицями професійно-технічного училища, між групою школярок та ученицями професійно-технічного училища, між дівчатами з інтернату та групою школярок; «все в проституції негативне» між дівчатами з інтернату та ученицями професійно-технічного училища, між групою школярок та ученицями професійно-технічного училища, між дівчатами з інтернату та групою школярок; «легкий та швидкий заробіток» між дівчатами з інтернату та групою школярок, між групою школярок та ученицями професійно-технічного училища; «великі гроші» між дівчатами з інтернату та ученицями професійно-технічного училища, між дівчатами з інтернату та групою школярок; «відсутні позитивні сторони» між дівчатами з інтернату та ученицями професійно-технічного училища, між дівчатами з інтернату та групою школярок; «10000-30000 гривень» між групою школярок та ученицями професійно-технічного училища, між дівчатами з інтернату та групою школярок; «мало грошей» між дівчатами з інтернату та групою школярок; «не знаю відповіді» між групою школярок та ученицями професійно-технічного училища. Математико-статистичний аналіз не виявив вірогідних розбіжностей в соціально-психологічних уявленнях дівчат за категоріями «вимушений заробіток», «оточуюче середовище», «пошук нового», «пошук сексуального задоволення», «великі гроші», «небезпечно для життя», «особистісні проблеми», «рання смерть», «відсутність майбутнього», «проблеми з законом», «гроші», «сексуальне задоволення», «підвищення самооцінки», «отримання задоволення», «1000-2000 гривень», «2000-5000 гривень», «5000-10000 гривень», «>30000 гривень», «багато грошей».

Отже, соціальні уявлення школярок, щодо проституції носять дуже романтизований характер і складаються із суспільних стереотипів. Учениці професійно-технічного училища демонструють це, але у меншій кількості ніж школярки. Соціальні уявлення дівчат з інтернату напроти більш повні

раціональності та адекватні до дійсності. Це пояснюється різними умовами соціалізації досліджуваних, наявністю негативного життєвого досвіду вихованок інтернату, який обумовлює більш об'єктивних погляд на життя.

Як було зазначено вище, дослідження, які стосувалися уявлень підлітків про негативні соціальні явища, зокрема, про проституцію в сучасній науковій літературі представлені недостатньо.

Метою даного нашого дослідження було вивчення особливостей соціально-психологічних уявлень неповнолітніх дівчат про себе і про особистість проститутки.

У нашому дослідженні була використана методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі. Дана методика призначена для дослідження уявлень суб'єкта про себе й ідеальне «Я», а також для вивчення взаємостосунків у малих групах. За допомогою даної методики виявляється переважаний тип відносин до людей у самооцінці й взаємооцінці. Т. Лірі пропонував використовувати методику для оцінки спостережуваної поведінки людей, тобто поведінки в оцінці оточуючих («зі сторони»), для самооцінки, оцінки близьких людей, для опису ідеального «Я». Відповідно до цих рівнів діагностики змінюється інструкція для відповіді. Різні напрями діагностики дозволяють визначити тип особистості, а також зіставляти дані по окремих аспектах. Наприклад, «соціальне «Я»», «реальне «Я»», «мої партнери» і т.ін. У даному дослідженні респондентам пропонувалося після оцінки власного «Я» оцінити образ «проститутки».

Л. Собчик зазначає, що дана методика є вдалим методом для вивчення внутрішньоособистісної конгруентності індивіда. З цією метою респонденту пропонується обрати ті твердження, які відповідають його уявленням про власну особистість, потім які відносяться до іншої особи чи до його ідеалу. Аналіз і співставлення одержаних оцінок дозволяють визначити внутрішню конгруентність «Я» особистості. Образи актуального й ідеального «Я» є невід'ємною частиною структури цілісного «Я». В нормі зазвичай спостерігається помірне (неконфліктне) розходження між «Я» актуальним і ідеальним, яке є неодмінною умовою для подальшого зростання особистості [8].

Вибірку дослідження склали вихованки інтернату - 76 осіб, які увійшли до першої групи, школярки - 78 осіб, які увійшли в другу групу, дівчата, які були зайняті в сфері секс-бізнесу і не заперечують даний факт - 33 особи, які уві-

йшли до складу третього групи. Всього у дослідженні взяло участь 187 дівчат віком від 14 до 17 років.

Образ проститутки у вихованок інтернату є досить суперечливим, на їх думку проститутка - це впевнена в собі жінка, незалежна, наполеглива, при цьому поступлива, боязка, повинна чесно виконувати свої обов'язки, бути делікатною, м'якою, доброзичливою. Оцінюючи себе, дівчата з інтернату вище за інших оцінюють здатність об'єктивно оцінювати свої і чужі можливості, виявляти скептицизм і неконформність, разом з тим, характеризуються схильністю прислухатися до порад, виявляти потребу в чіткій допомозі, бути ввічливими і довірливими, делікатними, м'якими і доброзичливими.

В уявленнях дівчат, які займалися проституцією, проститутка повинна бути поступлива, боязка, доброзичлива до оточуючих і схильна до компромісної поведінки. Дівчата, які займаються проституцією, на відміну від інших респондентів, вважають себе менш слухняними, довірливими, ввічливими і залежними від оточуючих. Тоді як школярки схильні вважати, що проститутка у стосунках з людьми проявляє недоброзичливість, нещирість, суперництво, самовдоволення і більш орієнтована на себе, свої потреби. Школярки при оцінці себе характеризуються здатністю об'єктивно оцінювати свої і чужі можливості, виявляти скептицизм і неконформність.

Висновки. Результати проведеного дослідження демонструють суперечливість соціально - психологічних уявлень вихованок інтернату як про себе так і про особистість проститутки. Звертає на себе увагу, розбіжність образу «Я» та уявлень про проститутку у представниць третьої групи, що ускладнює усвідомлення негативних наслідків заняття проституцією. Характеристики образу «Я» і особистості проститутки в уявленнях школярок мають подібний зміст з фіксацією на особистісному негативізмі, запереченні соціальних норм, що може призводити в майбутньому до залучення дівчат у секс-індустрію. Виявлена специфіка соціально - психологічних уявлень досліджуваних всіх трьох груп, свідчить про необхідність впровадження і реалізації корекційних програм, спрямованих на попередження залучення неповнолітніх у секс-бізнес.

Литература

1. Бондаренко Л.О. До проблеми дослідження соціальних уявлень молоді / Л.О. Бондаренко // Ключові висновки в сучасній науці - 2011:

- материали VII международна научна практична конференция; 17-25 април 2011 г.- София «Бял ГРАД-БГ»ООД.- С. 63.
2. Емельянова Т.П. Социальное представление как инструмент социальной памяти / Т.П. Емельянова // Психологический журнал. - 2002. - № 4. - С. 49-59.
 3. Ерохина Л.Д. Социологический анализ криминальных аспектов женской трудовой миграции в страны Юго-восточной Азии / [под ред. С.В. Севостьянова] // Дальний Восток России и Северо-восточная Азия. Материалы международной научно-практической конференции. Владивосток: ВГУЭС, 2001.- С.149-167.
 4. Конаныхина А.К. Толерантность к проституции у детей, подростков и лиц молодого возраста как предиктор-фактор инфекций, передающихся половым путем : автореферат дис. на соискание канд. мед. наук : 14.00.33 «Общественное здоровье и здравоохранение»/ А.К. Конаныхина.- Москва, 2009.- 24 с.
 5. Московичи С. От коллективных представлений к социальным / С. Московичи // Вопросы психологии.- 1992.- № 2.- С. 82-95.
 6. 6. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд / С. Московичи // Психологический журнал.- 1995. - № 1.- С. 3-18.
 7. 7. Проблемы секс-бизнеса в контексте общественного здравоохранения. [сост. Ю. Саранков].- Киев: «СПИД Фонд Восток-Запад», 2009.- С.11.
 8. Новосельцева Т.Ф. Методика оценки сексуального поведения девушек старшего школьного возраста и ее возможности в диагностике и профилактике склонности к девиантно-сексуальному поведению: автореферат дисс. на соискание канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология»/Т.Ф. Новосельцева.- Казань.- 2006.- 22 с.
 9. *Собчик Л. Н. Методы психологической диагностики // Методы психологической диагностики / Диагностика межличностных отношений. Модифицированный вариант интерперсональной диагностики Т. Лири. / Л.Н.Собчик. — Вып.3 - М., 1990.- 48 с.*
 10. *Социальная педагогика: учебник для вузов / [под общ. ред. М.А. Галагузовой]. – М.: Гуманит.изд.центр «Владос», 2008. – С. 27-28.*
 11. Степанищенко О.В. Исследование молодежи как особой социальной группы в социально-гуманитарных науках / О.В. Степанищенко // Научный журнал КубГАУ. – Краснодар: КубГАУ, 2011. – №09(073). - С. 533 – 546.

The author explores the characteristics of the socio-psychological representations of underage girls about self and the identity of a prostitute. As the subjects were 14-17 years old girls. There were revealed differences in the socio-psychological representations of self and identity prostitutes of schoolgirls, boarding pupils and girls who have been engaged in the sex - industry.

Keywords: *boarding pupils, an identity of prostitutes, prostitution, sex – industry, socio-psychological representations, schoolgirls*